

L'AMBIT COMARCAL COM A MARC DELS ESTUDIS HISTÒRICS A CATALUNYA

Grup d'Investigadors Catalans
d'Història Moderna*

Primeramente, i com a introducció, cal dir qui som. El grup d'Investigadors Catalans d'Història Moderna està format per deu membres, tots ells llicenciats en Història Moderna per la Universitat de Barcelona i lligats per un interès i una convicció comuns: la investigació històrica de Catalunya -centrant-nos en l'estudi, a nivell comarcal, dels segles XVI i XVII- i l'avantatge de treballar en grup, la qual cosa permet portar a terme projectes que individualment semblarien utòpics. Els dos fets principals del nostre treball són: en primer lloc, el fet de realitzar una investigació sobre l'edat moderna, i en segon lloc, fer-la sobre una base comarcal.

La nostra voluntat està a contribuir al coneixement d'aquests dos segles segurament els menys coneguts de la Història de Catalunya, i fer-ho d'una manera més objectiva i científica acostant-nos a les fonts de cadascuna de les comarques, prescindint un xic de la hipotètica representativitat que puguin tenir unes altres fonts de tipus general. És una realitat que la història de Catalunya s'ha fet en gran part des d'una perspectiva centrada a Barcelona. Això, per a nosaltres, comporta dos problemes: per una banda, que si rebutgem la història dels grans prohoms, també hem de rebutjar la centrada en els grans centres urbans, i per altra banda que les afirmacions vàlides per a aquests no ho han d'ésser, i en moltes ocasions no ho són, per a tots els indrets del Principat. El conjunt de tots els elements esmentats és el que ens ha fet

prendre la decisió de dur a terme el nostre treball.

Passant al motiu concret de la nostra comunicació, diem que intentarem veure la validesa del marc comarcal per als estudis d'història a Catalunya en totes les èpoques. Aclarim que el nostre punt de partida quan parlem de les comarques és la divisió feta per la Generalitat l'any 37.

La primera qüestió, i molt important, que ens cal plantejar és què entenem per comarca, si és el mateix parlar de comarques naturals o geogràfiques i de comarques històriques. És un fet evident que per a qualsevol estudi històric és necessària l'existència d'un marc geogràfic definit i ben delimitat al qual es refereixi la investigació. En aquest sentit emprar el marc comarcal suposa considerar-lo un àmbit geogràfic concret.

La divisió comarcal de Catalunya feta per la Generalitat va tenir en compte diversos factors, entre ells el geogràfic. Malgrat tot, és evident que la unitat geogràfica no és un fet comú de les comarques catalanes, perquè algunes tenen característiques ben diferenciades en els seus indrets entretant d'altres no solament són homogènies sino també molt semblants a les contigües. Tot i així, en termes generals, l'entitat geogràfica comarcal és vàlida, però li manca l'ajut d'altres factors que la facin diferenciable.

Per altra banda, aquest marc geogràfic té també una altra condició favorable per a la investigació històrica que és la seva extensió.

Sembla clar que un marc excessivament gran és propici a afirmacions generals poc ajustades a la realitat concreta. L'extensió de la comarca, tenint present els altres factors, sembla molt acceptable per poder arribar al coneixement profund de la realitat que s'estudia. Unes dimensions més reduïdes donarien un resultat poc significatiu, a part que li mancarien una sèrie d'elements que només es poden començar a apreciar a partir de l'àmbit comarcal.

Amb el que hem anat dient, ja queda clar que els aspectes geogràfics no són suficients per a determinar què és una comarca i quins són els seus límits. Aquí ja comença la possible diferenciació entre una comarca natural i una comarca històrica. L'altre element és l'econòmic, és a dir, el marc comarcal ha de tenir, i en la majoria de casos té, una unitat econòmica manifestada per les relacions de mercat que hi ha.

Totes les comarques del Principat tenen com a mínim un mercat comarcal, localitzat normalment a la vila que fa de capital, que té una irradiació determinada, les dimensions de la qual confirmen l'extensió de la comarca. Reafirma la importància d'aquestes relacions el fet que a la comarca que hi ha més d'un mercat amb aquestes característiques, o en desapareix un, o de mica en mica es produeix la disgregació de la dita comarca.

Aquesta unitat econòmica es reflecteix també en les produccions. Normalment existeix un sector predominant que és el que dona un caràcter diferenciat a la comarca, sense que això suposi que hi hagi diversitat de produccions. L'existència del dit "predomini" contribueix a la unitat econòmica esmentada i a l'orientació concreta de la investigació històrica.

Es planteja ara un problema de no coincidència forçosa entre la comarca geogràfica i la comarca "econòmica", perquè malgrat que hi hagi llocs en què coincideixin, això no sempre passa. Davant d'aquest fet, la comarca històrica vindria delimitada per l'econòmica ja que la importància d'aquest factor és superior a la simple demarcació administrativa, perquè, com hem vist, la unitat geogràfica no és pas sempre clara.

En el cas de la no coincidència, cal tenir en compte un fet possible que és l'existència d'un nucli de població que tingui relacions econòmiques amb una altra comarca aprofitant unes determinades condicions de mercat favorables. Si només existeixen aquestes relacions no podem considerar-lo integrat a la dita comarca ja que el simple factor econòmic no pot ésser determinant absolut.

El que hem exposat fins ara, ens porta a parlar d'un altre element que ens conforma la comarca històrica, que és l'existència d'unes relacions socials habituals. Sembla clar que, a més a més de les relacions provocades per l'activitat econòmica, n'existeixen unes altres de quotidianes de tipus administratiu, cultural, d'esplai, podrien dir-ne d'una forma abstracta: Relacions humanes no circumstancials, que es manifesten clarament en aquest àmbit comarcal, sobrepasant aquelles més reduïdes a nivell de poble, en poques paraules, la consciència de pertànyer a una comunitat determinada.

Aquests tres elements: Geogràfic, econòmic i social ens delimiten bastant bé el que podem entendre per comarca, subratllant el factor econòmic i social, que, com hem dit, passa per sobre de la divisió geogràfica pensada entre altres coses des d'un punt de vista administratiu, encara que també físic. La unitat en l'estudi històric de la comarca es constata en analitzar aquests aspectes: Les condicions geogràfiques, climàtiques, topogràfiques, etc. que formen bona part de la personalitat comarcal poden explicar, no tant sols el tipus de cultiu, sinó també les causes de les bones o males collites o d'una determinada productivitat. En l'aspecte demogràfic, la incidència de factors externs en el creixement o disminució de la població es pot calcular amb certa precisió a través de les seves repercussions econòmiques, especialment agrícoles, les quals a la vegada serien conseqüència de gaire bé tots els elements que defineixen la comarca com a tal.

Les condicions dites fan també que la seva pervivència al llarg del temps sigui un fet, però no d'una manera estàtica, inamovible, sinó sempre a estudiar, a revisar. Acceptant el plantejament anterior, direm que la co-

marca no es pot entendre com un nucli tancat i uniforme al llarg dels anys, cal en cada estudi d'una època perfilar els límits d'aquest àmbit geogràfic mitjançant un primer contacte amb les fonts. Detectar la pertinença o no d'un determinat nucli de població a una comarca, acostuma a ésser força fàcil pel que fa als vincles econòmics, i una mica més laboriós en l'aspecte social, encara que són estranys els casos en què, produint-se unes relacions de tipus econòmic, no se'n manifestin d'altres.

La necessitat de comprovar els components de la comarca en cada època ve donada principalment pels canvis deguts al desenvolupament econòmic, i de les comunicacions. Ja hem comentat la diversitat geogràfica que en ocasions es manifestava dintre d'una mateixa comarca; això fa que en uns moments determinats la producció d'un lloc no tingui mercat, o aquest sigui poc favorable al comerç comarcal i el cerqui en una altra comarca. Allò que en un principi són només uns vincles econòmics, poc a poc es van eixamplant fins a integrar-se plenament en la nova comarca, i el procés afavoreix la millora de les comunicacions.

Aquest fet es pot produir també, sobre tot en l'època contemporània, per l'augment de població i expansió general d'una comarca, de manera que les poblacions veïnes a l'altra comarca es van acostant, fins al punt de confondre's amb aquesta i perdre les característiques que les mantenien unides a la comarca original. Aquest és el cas dels pobles a prop de les grans ciutats, fonamentalment Barcelona.

Amb tot el que hem exposat, ja s'entén que aquest possible canvi de components es realitza tan sols en aquelles poblacions que fan de límit a la comarca.

De les afirmacions anteriors, ja se'n pot deduir el motiu fonamental de la necessitat dels estudis històrics d'àmbit comarcal, que és el possible desenvolupament diferenciats de cadascuna de les comarques. Aquest desenvolupament històric, distint entre una comarca i una altra, pot venir donat perfectament per una certa configuració geogràfica, una unitat econòmica que comporta unes determinades relacions de producció, una

distribució de la propietat en consonància amb la configuració històrica i el desenvolupament econòmic general, un creixement demogràfic també influenciat per la conjuntura econòmica i alguns altres elements que es deriven dels esmentats.

Això no significa que en totes les èpoques i en cadascuna de les comarques del Principat es produeixi la dita diferenciació, perquè és evident que hi ha una sèrie de circumstàncies que sobrepassen l'àmbit comarcal i fins i tot nacional. La qüestió està en la possibilitat que succeeixi i per tant la no representativitat d'un estudi de tipus general que ignori aquests més concrets. Una història de Catalunya al marge de les diferents realitats comarcals pot suposar l'elaboració d'una falsa situació.

Per posar algun aspecte concret, observem per exemple la dedicació donada pels historiadors fins ara a l'estudi de la indústria i a l'estudi de l'agricultura. Mentre fins fa poc, i ara encara en bastants comarques, el sector primari era absolutament predominant i el secundari estava molt localitzat en alguns llocs, es coneix molt més del desenvolupament d'aquest que del primari. L'explicació és força plausible, el desenvolupament de Barcelona és degut fonamentalment a la indústria i al comerç, les fonts sobre aquests factors són molt més abundants i fàcils de localitzar que les referents a la producció agrícola o a la mateixa vida rural.

Al començament parlàvem de l'existència d'algunes comarques amb unes relacions íntimes, difícilment separables en alguns aspectes. La necessitat de l'estudi a nivell comarcal comportaria també, en aquests casos, la investigació conjunta de dites comarques, i això no significa la inutilitat de l'estudi per separat, si és que hi ha suficients elements diferenciadors per a considerar-les així.

Un motiu que també ens sembla molt important per a emprar l'àmbit comarcal és la necessitat inqüestionable d'apropar la història al poble. No és possible que els nois de primera ensenyança, com la resta de gent no dedicada a la labor intel·lectual, hagin de començar a aprendre i a recordar després la història general d'Espanya o de Catalunya, les runes d'Empúries o l'onze de setembre a

Barcelona, sense conèixer abans les restes ibèriques del costat de casa, o el canvi de l'administració municipal del poble després de la Nova Planta.

Sembla clar que, la història, la fa el poble i és el mateix el que l'ha de conèixer, no es pot limitar a una disciplina d'àmbit intel·lectual o d'universitat, ens semblen fonamentals aquests estudis a nivell comarcal per tal que siguin el punt de partida per al coneixement de la història general i perquè donin consciència al poble de la seva identitat i passat.

Aquest treball comporta, al mateix temps, treure a la llum pública una sèrie de fonts, en la seva major part inèdites fins ara i amb possibilitats de desaparèixer per la seva mala conservació.

Aquesta decisió no significa que nosaltres defensem una història comarcalista, una història centrada només a nivell de comarca o a nivell de poble, ja que això impediria poder tenir una visió de la història en general que permeti, a més a més, comparar-la amb la d'altres nacionalitats. El fet de realitzar un estudi comarca per comarca no és disgregador, sinó integrador. La defensa dels estudis d'història d'àmbit comarcal és per poder portar a terme, a partir d'ells, una història de Catalunya tan objectiva i científica com sia possible. Els estudis comarcals són, doncs, a la nostra manera de veure, una base fonamental per a la història general.

Quant a avantatges i inconvenients d'aquests tipus d'estudis veiem, com ja s'ha dit, una aproximació a la realitat amb bastant detall i tot el que això comporta. La possibilitat d'emprar alguna documentació, que en la investigació general s'ha de deixar de banda perquè és només significativa d'un lloc determinat sense saber si ho podria o no ésser per a d'altres.

Un altre avantatge important és poder emprar el mètode comparatiu, interessant per a calibrar millor les característiques del lloc estudiat, no solament amb altres nacionalitats, com abans s'ha dit, sinó també entre comarques i entre una comarca i la resta de Catalunya. Aquestes comparacions poden ser internes i externes. Per comparacions externes entenem les que poden portar-se a terme entre Catalunya i cadascun dels altres

regnes de la Corona d'Aragó, a fi i efecte d'establir les causes per les quals aquesta va poder escapar poc o molt a la crisi castellana del s. XVI i XVII; també pot comparar-se col·lectivament tota la Corona d'Aragó amb Castella, i això resulta més significatiu que fer-ho entre Castella i Catalunya únicament. Totes aquestes comparacions han d'ésser sectorials, però no tindrien sentit si es fan globalment, sense buscar ni detallar les diferències intercomarcals, per això les comparacions internes són molt més importants encara, ja que permeten detallar al màxim les divergències, i tenir una idea global al mateix temps. La utilitat per a altres estudis, la veiem sobretot en les èpoques en què la manca de dades és notòria, com pot ésser el cas de l'economia agrícola i de preus en els segles XVI i XVII. En aquestes ocasions, les informacions aportades per diferents investigacions comarcals ens poden permetre una informació general completa.

Com a exemple dels avantatges esmentats, citarem alguns problemes concrets que es podrien resoldre per a l'Edat Moderna Catalana. Questions com el suposat creixement demogràfic, les fluctuacions del comerç exterior, la localització i extensió real de la producció artesanal, el problema monetari de començaments del segle XVII, agreujat per l'existència d'encunyacions locals, i el creixement agrícola es podrien conèixer molt millor estudiant els seus orígens i distribució geogràfica, que en permetria veure les causes.

Com a desavantatges, cal citar primerament una de tipus tècnic que és la dispersió de les fonts, perquè és necessari acudir a cadascun dels pobles de la comarca, arxius familiars, etc..., a part els quatre o cinc arxius generals de Barcelona, mentre que els estudis generals moltes vegades queden limitats a aquests últims.

De la mateixa manera que per part de demografia i per part d'economia, l'àmbit s'ha d'emprar per dur a terme el treball, d'aquí la decisió de formar un grup d'investigació.

S'ha de considerar com a inconvenient el fet del mal estat de la majoria d'aquests tipus d'arxius i a vegades la difícil accessibilitat

per motiu de patrimonialització burocràtics.

Un altre atzucac és la desigualtat de fonts entre una comarca i una altra. N'hi ha algunes, com és el cas d'Osona, en les quals la documentació és abundantíssima i permet fer tot tipus de sèries, mentre que n'hi ha d'altres on això és totalment irrealitzable, i dóna com a conseqüència la impossibilitat d'establir les comparacions abans esmentades.

De la mateixa manera que per a l'apartat de demografia i l'apartat d'economia, l'àmbit comarcal no sols és vàlid, sinó imprescindible, hi ha altres aspectes que no encaixen totalment. Pel que fa a l'apartat de societat el marc comarcal és útil i en part necessari, ja que està condicionat per la qüestió econòmica i demogràfica, però la comarca no és un àmbit imprescindible ja que hi ha altres factors externs que influeixen sobre dita societat.

Referent a la història política i a la història de les mentalitats i de la cultura, certament que la comarca es queda petita, perquè malgrat hi hagi alguns aspectes diferenciadors, no podem suposar que les diferències siguin prou clares com per distingir entre comarques. En un i altre aspecte s'ha de contemplar un àmbit més ampli com és el nacional i en molts casos estatal o continental. Tot i així, és possible també fer algunes aportacions a l'estudi general, amb més facilitat en l'apartat polític.

Pot suposar també una dificultat la relació de la investigació en ella mateixa i el tarannà del marc històric general, per això és important en aquest tipus de treball comentar breument aquest marc general, per a evitar perdre's al bell mig del treball i fins i tot trobar-se en investigacions paral·leles.

Totes aquestes qüestions, sobretot de tipus pràctic, són superades pels avantatges referents al contingut que aquests estudis poden tenir.

Veiem ara alguns problemes concrets d'aquest treball en els segles XVI i XVII. Per una banda, la pràctica inexistència d'una bibliografia especialitzada, de monografies locals etc. que suposa moltes vegades partir de zero i comptar solament amb les fonts de l'època. Per altra banda, tot el que fa referència a l'economia agrària, perquè encara que hi ha documentació sobre aquesta, els càlculs xifrats són molt difícils de realitzar-se, el problema més greu, per la seva significació, en l'aspecte econòmic és la dificultat de fer estudis de preus, alguns dels elements emprats en altres estudis com poden ser la documentació d'hospitals, o mercurials etc., són, en la majoria de comarques, inexistents i es disposa solament de llibres del clavari i del pallol en els quals la informació és de tot tipus i no precisament massa explícita en aquest aspecte.

Malgrat les dificultats la conclusió a què arribem és la necessitat de l'existència d'estudis històrics d'àmbit comarcal per a poder construir sobre aquests la història del Principat. Ens sembla també clara la necessitat de revisar la divisió comarcal feta per la Generalitat, encara que les comarques "històriques" no han de coincidir necessàriament, punt per punt, amb les que composen la divisió acordada a l'any 1937. Finalment veiem que la demarcació comarcal a Catalunya és insubstituïble per qualsevol altra divisió territorial i que, per tan, ja des del punt de vista històric cal potenciar-la en els moments actuals de recuperació nacional.

*** Membres del grup d'Investigadors Catalans d'Història Moderna:**

Lluïsa Cases	Nuri Preminger
Jaume Dantí	Marita Prieto
Roser Díaz	Joan Carles Rovira
Xavier Gil	Carme Rueda
M. Lluïsa Lladó	Carme Valcarce

